

Meanings and the Use of Prepositions and Conjunctions in *Nafsat al-Masdur*

Nahideh Zarei *

Ph.D. in Persian Language and Literature,
University of Guilan, Rasht, Iran

Mohammad
Khazanehdarloo

Associate Professor, Department of Persian
Language and Literature, University of Guilan,
Rasht, Iran

Abstract

One of the basic concepts in semantics is prepositions and conjunctions, and due to stylistic differences in the texts of different periods, they have undergone many changes and have been used with different meanings. Familiarity with the meanings of these letters and their various uses plays an important role in the accessibility and eloquence of ancient Persian texts. Prepositions and conjunctions are widely used, which in some cases have different functions. Some of them are just prepositions; another group is conjunctions; some of them have been used in various ways as prepositions and adjectives, adverbs and prefixes of verbs, which are determined by the context and meaning of the sentence. The present article examines the various concepts and meanings of these letters using a descriptive-analytical method. The results of this study confirm that these letters have multiple semantic networks. Including the letters "Az", "ba", "ta", ... Also, the use of simple prepositions and simple conjunctions has been much more widespread in this text, and compound and conjunctive prepositions have been used to a limited extent. The relative frequency of simple suffixes accounts for 51% of the total text. The simple conjunction "to" has the highest

*Corresponding Author: nadiazarei25@yahoo.com

How to Cite: Zarei, N. & Khazanehdarloo, M. (2023). Meanings and the Use of Prepositions and Conjunctions in *Nafsat al-Masdur*. *Literary Text Research*, 27(97), 129-170. doi: 10.22054/LTR.2021.56035.3194.

frequency, repeated 256 times. Doing so will solve some of the problems with understanding it.

Keywords: Nafsat al-Masdur, Infinitive, Grammar, Letters, Prepositions, Conjunctions.

1. Introduction

In the Persian language, the prepositions and conjunctions are the remnants of the dependent letters in the Pahlavi and ancient Persian languages, which have undergone fundamental changes and transformations since then. The matter that is raised about the letters is about not having independence in their meaning. Knowing the meaning of prepositions and conjunctions because of their decisive role in induction is of great importance. They also play an essential role in facilitating the understanding of the concepts of ancient texts. Some of these letters have been used artistically and with high frequency in Nafsat al-Masdur. In this article, while enumerating prepositions and conjunctions and determining their types and uses, more attention is paid to the content and meaning of the work, so that it helps in removing the obstacles in the understanding of the text.

*** Research Question(s)**

- 1- Which letters have a higher frequency than the others in Nafsat al-Masdur?
- 2- How to use simple and compound suffixes?
- 3- How are conjunctions used in this work?

3. Literature Review

The meanings of prepositions and conjunctions are mentioned in Khayampour's grammar book (1372).

Anvari-Givi (1374), Mohammad Javad Shariat (1371), and Khatib Rahbar (1367). all these grammars, more or less or with little abbreviated or detailed meanings, have considered similar functions for prepositions and conjunctions. Some of the other research that have been done in this matter are:

1. Dehghan and Parvini (2018), in an article entitled "Multiple Meanings of Conjunctions in Persian Language", the article

investigated the multiple meanings of two conjunctions of the same base as "but" and "veli".

2. Zahedi and Mohammadi (2013) in the article "The semantic network of Persian suffixes "az" in the framework of semantics", the suffix "az" is classified into different clusters and the position of each is shown.

3. Mohand (2009), in her research entitled "Investigation of the meanings of the spatial suffixes of speech culture based on semantics" has shown how cognitive semantics can give a different view to recording the meanings of these letters.

With the conducted investigations, it was found that no independent research has been done on the specific approach to this issue.

3. Methodology

The present research is based on a descriptive and analytical method and is based on a library study, so the theoretical foundations of the research were extracted, categorized, and analyzed in Nafsat al-Masdur.

4. Results

The semantic description of prepositions and conjunctions in Nafsat al-Masdur is as follows:

1. Simple suffixes have been used the most in Nafsat al-Masdur.
2. Compound letters have the lowest frequency in this text, although compound letters are more diverse than simple letters, and their number increases over time. But in this text, this variety is not very significant.
3. Simple conjunctions, like simple adverbs, have many and varied uses in this work. The letter "wow" has the highest frequency among all letters. The relative conjunction "ke" has the lowest relative frequency.
4. The compound conjunction "agatcheh" is repeated 16 times, and its frequency is about 30.

* All prepositions and conjunctions

Among all the letters used in this text, simple suffixes are repeated 874 times and include about 51%, and simple conjunctions are repeated 745 times and include 44%. Compound suffixes and conjunctions are more frequent than other letters. They have a lower relative share and account for 3% and 2%, respectively.

5. Discussion

Conjunctions and prepositions have differences and similarities. What they have in common is that both are used to relate words. But their difference is that the relationship that the conjunction establishes between the words is a relationship of equality, while the relationship created by the preposition is in the form of dependence. Prepositions and conjunctions are the surviving letters of dependence in Pahlavi and ancient Persian languages, which have undergone fundamental changes and transformations so far. These letters were used more in the Middle and Dari periods, and several aspects of each were included in the texts, and usually, their meanings were explained according to the noun and the next word. Prepositions, like verbs and nouns, are among the main influential categories in the syntactic structure of the sentence, and unlike restrictions and attributes, they do not have a secondary use. Important information about these letters: they do not have semantic independence, but they are effective in completing the meaning, and knowing the meanings of prepositions and conjunctions because of their decisive role in induction is of great importance. They also play an essential role in facilitating the understanding of the concepts of ancient texts. Some of these letters are used artistically and with high frequency in *Nafsat al-Masdur*, the repetition of some of these letters creates a kind of music and strengthens the poetic character of the work.

6. Conclusion

The prepositions used in *Nafsat al-Masdur* are: "Az, b, Bar, Ta, Chon, Ra, Ba, and Manand". The same prepositions are common today, but in this book, have more meanings, which are mentioned in detail in the text of the article. The frequency of the additional letter "Be" is higher than other prepositions, and it has been repeated 256 times. The

frequency of compound additional letters, is less than the rest of the letters and only the letter "barhasbe" has been repeated 9 times.

Conjunctions, like prepositions, have many uses in this book, and they are "ke, waw, chon, ta, cha, lican, agar, pas, ham, amma, baz, vala, bari". Among the conjunctions, the letter "Waw" has a high frequency. The lowest frequency includes the conjunctions "Bari, Vala" and each is mentioned once.

Compound conjunctions are found in Nafsat al-Masdur, and the letter "agarcha" is repeated 16 times. But the frequency of the letters "bazinhame, angahke, azanjake" is lower than the rest of the compound conjunctions.

Discrete groups of prepositions (double prepositions) that are formed from two prepositions, one at the beginning of the noun and one after it, are either absent or rare in this book, while such combinations were used in the 7th century.

In total, the percentage of letters that make up Nafsat al-Masdur is 51% prepositions, 44% conjunctions, 3% compound letters, and 2% conjunctions.

معانی و کاربرد حروف اضافه و ربط در نفثه‌المصدور

ناهیده زرعی* دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

محمد خزانه‌دارلو دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

چکیده

یکی از مفاهیم اساسی در معنی‌شناسی، حروف اضافه و ربط است که از دیرباز در متون فارسی کاربرد فراوان داشته‌اند و در معانی مختلف به کار رفته‌اند. آشنایی با معانی این حروف و کاربردهای متعدد آنها، نقش مهمی در رسایی و شیوایی متون کهن فارسی دارد. در نفثه‌المصدور حروف اضافه و ربط به شکل گسترده‌ای به کار رفته است که در برخی موارد کارکردهای متفاوتی دارند. دسته‌ای از آنها فقط حرف اضافه‌اند، گروهی دیگر حرف ربط‌اند، تعدادی نیز در کاربردهای گوناگون به عنوان حروف اضافه و ربط، صفت، قید و پیشوند فعل به کار رفته‌اند که با توجه به بافت و معنای جمله کاربرد آنها مشخص می‌شود. مقاله حاضر با روش توصیفی-تحلیلی به بررسی مفاهیم و معانی گوناگون این حروف می‌پردازد. نتایج حاصل از این پژوهش مؤید آن است که این حروف، دارای شبکه معنایی چندگانه‌اند. حروف «از»، «به»، «تا» و... همچنین کاربرد حروف اضافه ساده و حروف ربط ساده بسیار گسترده‌تر بوده است و حروف اضافه مرکب و ربط به صورت محدود به کار رفته است. فراوانی نسبی حروف اضافه ساده ۵۱ درصد از کل متن را به خود اختصاص داده است. حرف ربط ساده «به» از بیشترین بسامد برخوردار است که ۲۵۶ بار تکرار شده است. انجام این کار، برخی مشکلات در فهم آن را برطرف خواهد کرد.

کلیدواژه‌ها: نفثه‌المصدور، دستور، حروف، اضافه، ربط.

مقدمه

در زبان فارسی حروف اضافه و ربط بازمانده حرف‌های وابستگی در زبان پهلوی و فارسی باستان است که از آن زمان تاکنون دچار تغییر و تحولات اساسی شده است؛ این حروف در دوره‌های میانه و دری کاربرد بیشتری پیدا کرده و وجوه متعددی از هر کدام در متون وارد شده است و معمولاً معانی آن‌ها متناسب با اسم و واژه بعد، تبیین شده است. حروف اضافه مانند فعل و اسم از مقوله‌های اصلی تأثیرگذار در ساختار نحوی جمله است و برخلاف قیود و صفات، کاربرد تبعی و ثانوی ندارند، اما مطلبی که درباره حروف مطرح می‌شود، نداشتن استقلال معنایی آن‌هاست «زیرا این حروف مانند سایر مقوله‌های دستوری معنای تام و کاملی را القا نمی‌کنند و به تنهایی معنای مقنعی از آن‌ها مفهوم نمی‌شود...» (همایونفرخ، ۱۳۳۷: ۶۸۸)، یا «حروف کلماتی هستند که خود به خود معنی مستقلی ندارند...» (خانلری، ۱۳۵۵: ۷۳) یا «حروف اگرچه معنای مستقلی ندارند ولی در تکمیل معنا تأثیرگذار هستند...» (خیامپور، ۱۳۷۲: ۷۲).

شناخت معانی حروف اضافه و ربط به دلیل نقش تعیین‌کننده‌ای که در القای مقصود دارند از اهمیت زیادی برخوردار هستند. همچنین در تسهیل درک مفاهیم متون کهن نقش اساسی ایفا می‌کنند. در نفثة‌المصدر، هنرمندانه و با بسامد بالا از برخی از این حروف استفاده شده است. تکرار برخی از این حروف باعث ایجاد نوعی موسیقی شده و ویژگی شاعرانگی اثر را تقویت کرده است. در این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی ضمن برشمردن حروف اضافه و ربط و تعیین نوع و کاربرد آن‌ها بر محتوا و معنای اثر، بیشتر توجه می‌شود تا در رفع موانع موجود در ادراک متن کارگر باشد.

با توجه به اینکه برخی از واژه‌ها در کاربردهای گوناگون به عنوان صفت، قید و پیشوند فعل به کار می‌روند که این تنوع کاربرد، غنای بیشتر آنان را موجب می‌شود؛ از این رو، در اینجا فقط به کاربرد حروف اضافه و ربط پرداخته می‌شود و به این پرسش‌ها پاسخ داده می‌شود که بسامد کدام حروف در نفثة‌المصدر از بقیه بیشتر است؟ نحوه کاربرد حروف اضافه ساده و مرکب به چه صورتی است؟ نحوه کاربرد حروف ربط در این اثر چگونه است؟

۱. پیشینه پژوهش

معانی حروف اضافه و ربط در کتاب دستور زبان خیام‌پور (۱۳۷۲)، انوری-گیوی (۱۳۷۴)، شریعت (۱۳۷۱) و خطیب رهبر (۱۳۶۷) ذکر شده است و همه این دستور زبان‌ها کم و بیش یا با کمی اختصار یا تفصیل معانی، کارکردهایی شبیه به هم را برای حروف اضافه و ربط در نظر گرفته‌اند. در ادامه به برخی از پژوهش‌های دیگری که در این مورد انجام شده، اشاره شده است.

دهقان و پروینی (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «چند معنایی حروف ربط در زبان فارسی» مقاله به بررسی چند معنایی دو حرف ربط هم پایه «اما» و «ولی» پرداخته‌اند. زاهدی و محمدی (۱۳۹۰) در مقاله «شبکه معنایی حروف اضافه فارسی «از» در چهارچوب معنی‌شناسی» با دسته‌بندی حرف اضافه «از» در خوشه‌بندهای متفاوت، جایگاه هر یک را نشان داده‌اند.

مهند (۱۳۸۹) در پژوهش خود با عنوان «بررسی معانی حروف اضافه مکانی فرهنگی سخن بر اساس معنی‌شناختی» نشان داده که چگونه معنی‌شناسی شناختی می‌تواند دیدی متفاوت برای ضبط معانی این حروف به دست دهد.

وفایی (۱۳۵۵) در مقاله‌ای با عنوان «حروف اضافه در زبان فارسی معاصر، موارد استعمال و خصوصیات نحوی آن» به بررسی حروف اضافه رایج در فارسی معاصر پرداخته است.

با بررسی‌های انجام شده مشخص شد با رویکرد خاص این موضوع «حروف اضافه و ربط در نفثة‌المصدور» هیچ‌گونه پژوهش مستقلی صورت نگرفته است.

۲. روش^۱

پژوهش حاضر با روش توصیفی و تحلیلی و بر مبنای مطالعه کتابخانه‌ای است به طوری که مبانی نظری پژوهش استخراج شد و در نفثة‌المصدور، دسته‌بندی و تحلیل شد.

۳. یافته‌ها

۳-۱. حروف اضافه

یکی از مسائل مورد بحث در دستور و زبان‌شناسی، توصیف معنایی حروف اضافه است. در میان واژگان چند معنا، حروف اضافه دارای گستره وسیعی از مفاهیم متفاوت بوده است. همچنین ممکن است این حروف در جمله نقش دیگری ایفا کند که در این صورت قابلیت اضافه بودن خود را از دست می‌دهد و در حیطه قیدها یا صفت و یا پیشوند فعل قرار می‌گیرد که از زمره این مبحث خارج است. با این توضیح مختصر برای تبیین و تعیین حروف اضافه، آن‌ها را طبقه‌بندی می‌کنیم و درباره هر مبحث با اتکا به ادله و شواهد سخن می‌رانیم. حروف اضافه از نظر ساختمان به دو دسته تقسیم می‌شوند؛ ۱- حروف اضافه ساده ۲- حروف اضافه مرکب.

۳-۱-۱. بعضی از کاربرد حروف اضافه ساده

«حرف اضافه ساده آن است که یک کلمه باشد و نسبت میان دو کلمه را بیان کند و واژه بعد از آن به متمم کلمه دیگری تبدیل شود به طوری که معنی کلمه نخستین بدون ذکر دوم ناتمام باشد» (معین، ۱۳۷۱، ج ۱: ۱۶۳). حرفهای اضافه ساده‌ای که در نفته‌المصدر به کار رفته، عبارتند از: از، به، بر، در، چون، تا، را، با، بی، جز و مانند.

۳-۱-۱-۱. کاربردهای «از»

«از» بیشتر در موارد زیر به کار می‌رود.

* برای تعلیل و سببیت

- خواسته‌ام که از شکایت بخت افتان و خیزان..... فصلی چند بنویسم (نسوی، ۱۳۸۵: ۴).
- او نیز از سرکوب حوادث حیران مانده است (نسوی، ۱۳۸۵: ۵)
- و ۴۳ مورد دیگر.

* برای آغاز و شروع

- صبح مشیب از مشارق مفارق بردمید (همان: ۶)
- و ۹ مورد دیگر

* برای مبدأ و مکان

- چون از الموت.... به قزوین اتفاق معاودت افتاد... (نسوی، ۱۳۸۵: ۹)
و ۱۳ مورد دیگر.

* برای تفضیل یا سنجیدن دو چیز یا دو مفهوم

- مهففات ترک را از مرهفات هند خوشتر ندیدی؟! (همان: ۱۹)
و ۲ مورد دیگر.

* گاه به صورت گروهی به کار می‌رود (ارژنگ، ۱۳۷۴: ۲۷)

- سلامت از میان امت چون زه کمان گوشه‌نشین شده (همان: ۲)
و ۱۰ مورد دیگر.

* با «آن» و «این» به کار می‌رود.

- آسیبی از آن ارکان رضوی و ثهلان را از جای بردارد (همان: ۷)
و ۱۷ مورد دیگر.

* در معنی «شبيه» و «مانند»

- ایام مصابرت در درازگویی از روز محشر زاده (همان: ۶)

* در معنای «جزئی از یک کل»

- شطری از آتش حرقت که ضمیر بر آن انطوا یافته (همان: ۳)
و ۲۱ مورد دیگر.

* برای جدا کردن و امتیاز (وزین پور، ۱۳۶۹: ۱۷۰)

گیاه سبز و زمرد برنگ یکدگرند ولیک از این بنگین دان کنند و زان بجوال
(همان: ۱۵)

و ۱ مورد دیگر.

* در معنی مجاورت (مشکور، ۱۳۴۶: ۱۳۰)

- زهی عار، که زهی در مقام مرامات از کمان بازنگرفتند (نسوی، ۱۳۸۵: ۴۵)
و ۱ مورد دیگر.

* در معنی تحویل دادن، سپردن

- بار آن عهده از ذمت ضمیر نهاده آید (همان: ۱۲)
و ۱ مورد دیگر.

* در معنی «به»

- نظر با همه حدت از آن سوی حلقه گذر نیافتی (همان: ۴۲).

* در معنی تفسیری (از قبیل)

- فراهم آورده عمر رها کردند از خاصه و خرجی (همان: ۴۳).

* به روابط دستوری چندگانه اشاره می کند (مشکوه الدینی، ۱۳۸۴: ۱۱۶)

- عدل مجلس عدل را با دهانی پر از شهادت مجروح بگذاشتند (همان: ۸۹).

۳-۱-۱-۲. کاربردهای «به»

حرف اضافه «به» در موارد زیر به کار می رود.

* در معنی «مثل» و «مانند»

- بروق غمام بصر ربای.... ببریق حسام سرربای متبدل شده (همان: ۱)
و ۷ مورد دیگر.

* در «به عنوان»

بار سالار ایام چون بار حوادث درهم بسته، تیغ بسر باری دربار نهاده (همان: ۱).

*** برای ظرفیت یا مکان و مقصد**

- چون تشویش درافتاد، هریک بطرفی برفتند... من... من روی بلشگرگاه نهادم (همان: ۲۱) و ۶۲ مورد دیگر.

*** برای زمان**

- خود تاتار بشبخیز راه گریز گرفته بود (نسوی، ۱۳۸۵: ۵۲) و ۵ مورد دیگر.

*** سببیت**

- رنجور را در شب دیجور هجر بدان شفایی تواند بود (همان: ۷) و ۴۰ مورد دیگر.

*** یاری و استعانت**

...بدو تمشیت کار توان کرد (همان: ۱۱) و ۷ مورد دیگر.

*** در معنی «با»**

- بانواع تلفت گرد دل او برآمدم (همان: ۱۳) و ۵۶ مورد دیگر.

*** در معنی «سوی و طرف»**

- سحاب که لواقع لواحق، آن را بسوابق در رساند (همان: ۳۲) و ۱۱ مورد دیگر.

*** در معنی «اندازه و مقدار»**

- سعادت از آن بهزار فرسنگ دور بود (همان: ۳۴) و ۱ مورد دیگر.

*** در مفهوم قید**

- نکبای نکبت حال من پریشان حال بیکبارگی برهم زده (همان: ۲)
و ۶ مورد دیگر.

*** معنی «برای» از آن استنباط می شود**

بکدام مشتاق شداید فراق می نویسی؟! (نسوی، ۱۳۸۵: ۵)
و ۷ مورد دیگر.

*** در معنی «بر»**

پیاله... بحال او می گریست و او قهوه می انگاشت (همان: ۱۸)
و ۳ مورد دیگر.

*** در معنی رسیدن اثر فعل به چیزی**

- اگرچه خون چون غصه بحلق آمده است (همان: ۵)
و ۷ مورد دیگر.

*** در معنی مقابله**

مگو که شفیقی ندارم که بغم و اندوه متأثر شود (همان: ۸)
و ۲۷ مورد دیگر.

*** در معنی توافق و سازگاری**

احوال او بنسبت اقتضای وقت، نه بمقتضای امنیت بر وفق مراد است (همان: ۸)
و ۱ مورد دیگر.

*** حرف «ب» بر سر برخی از افعال درآمده به معنی تأکید**

- از آن وقت باز که کار بدین جمله هشته است، بننشسته است (همان: ۱۷)
و ۱ مورد دیگر.

* در معنی منجر شدن

- نصیحت فضیحت بار می‌آورد و ملامت بندامت می‌کشید (همان: ۱۸).

* در معنی تعجب

- باتفاق انگشت خلق بدن‌دان ماند (همان: ۷۹).

* در معنی مستحق، سزاوار

- و از جماعتی که بجای رحمتند..... (نسوی، ۱۳۸۵: ۵۹).

* در مفهوم ترتیب

- از کنار تا بکنار یک بیک را یکبار و دوباره... بمبالغت مطالبت واجب داشت (همان: ۱۰۴).

* در معنی «برعهده»

- زمام بسط و قبض... بمختنی...داد (همان: ۳۷)
و ۱ مورد دیگر.

۳-۱-۱-۳. حرف اضافه «بر»

حرف اضافه «بر» در موارد زیر به کار می‌رود.

* در معنی «روی»

- کشتی حیات را گذر بر جداول ممت متعین گشته (همان: ۱)
و ۱۶ مورد دیگر.

* در معنی «به»

- شطری از آتش حرقت، که ضمیر بر آن انطوا یافته است (همان: ۳)
و ۳۷ مورد دیگر.

* در معنی «استعلاء و بلندی»

- دریا در این ماتم اگر کف بر سر آرد، رواست (همان: ۴۸)
و ۹ مورد دیگر.

* «به خاطر، به سبب»

- بر سلامت صدر ملامت واجب داشته (همان: ۵)
و ۷ مورد دیگر.

* در معنی «مثل و مانند»

- ستاره بر عادت مصیبت رسیدگان بر خاکستر نشسته است (نسوی، ۱۳۸۵: ۴۸)
و ۱ مورد دیگر.

* به معنی «برای»

- سموم عواصف هرچند بر عموم، آب از روی همگنان ربوده (همان: ۲)
و ۶ مورد دیگر.

* به معنی «در»

- بر این راه چاه کنده بود (همان: ۲۲)
و ۸ مورد دیگر.

* در معنی «از»

- نیم شب... بر آن حدود گذشتم (همان: ۲۲)
و ۱۲ مورد دیگر.

* در معنی «کنار زدن، درو کردن»

- منافقتی که در پرده موافقت مستور بود، حجاب برانداخت (همان: ۵).

* «نابود کردن»

- آسیبی از آن، ارکان رضوی و تهلان را از جای بردارد (همان: ۷).

* در معنی «با»

- نبذی از وقایع خویش بر قلم ران (همان: ۷).

* «طرف، سوی، جانب»

- رایات اعلی را بر صوب موغان حرکت بیايست فرمود (همان: ۱۷)
و ۴ مورد دیگر.

* برای «تکرار»

- بامید آن انتعاش و ارتیاش کوچ بر کوچ بر صوب شام می‌راندم (نسوی، ۱۳۸۵: ۳۰)
و ۱ مورد دیگر.

* در معنی «برعلیه»

- پیش از آنکه تاتار در این دیار بر ما سحر خورد، قصد شام کنیم (همان: ۱۰۰).

* در معنی «به جای»

- روباه خداع را بر بر شیران مصاع.... فرمانروایی [داد] (همان: ۳۷)
و ۲ مورد دیگر.

* در معنی «نزد، کنار»

- دو سه بیت از قصیده‌ای که بر در اخلاط در مدح حضرت اعلی گفته بودم (همان: ۹۱).

۳-۱-۱-۴. معانی حرف اضافه «در»

حرف اضافه «در» در موارد زیر به کار می‌رود.

* در معنی مکان

- عجب دلیست، با این همه درد که در او بود نشکافت (همان: ۶)
و ۲۰ مورد دیگر.

*** اشاره به حالت یا موقعیت یا وضعیت خاص**

- تا این دو روی تیز زبان در میان شد آمد گرفته... (همان: ۱)
و ۵۵ مورد دیگر.

*** در مفهوم «زمان»**

- در این مدت که تلاطم امواج فتنه کار جهان بر هم شورانیده است... (همان: ۱)
و ۱۹ مورد دیگر.

*** فعالیت خاص**

- تیز تاز قلم... بدست گرفته... که شطری از آتش حرقت در سطری چند درج کنم
(نسوی، ۱۳۸۵: ۳)
و ۲ مورد دیگر.

*** قرار گرفتن در درون چیزی**

- اندک مایه کینه در سینه دارد (همان: ۲۲)
و ۶ مورد دیگر.

۳-۱-۱-۵. کاربرد حرف اضافه «چون»

«چون» و مخفف آن «چو» مشترک بین قید، حرف ربط و اضافه است. «وقتی حرف اضافه است که به معنی «مانند»، «مثل» باشد که همان ادات تشبیه محسوب می شود. این حرف بیشتر به صورت قید به کار می رود که در این صورت دارای معانی متعدد است؛ از جمله: علت، مناظره، و پرسش... و همچنین به صورت حرف ربط به کار می رود و دارای معانی، وقتی، زیرا، ادات استفهام، و... است» (گیوی و انوری، ۱۳۶۸: ۲۱۳).

- شجره شمشیر که بهشت در سایه اوست، چون درخت دوزخیان سر بار آورد (همان: ۱)
و ۳۲ مورد دیگر.

۳-۱-۱-۶. کاربرد معانی «تا»

حرف «تا» بین حرف اضافه و ربط مشترک است؛ بنابراین، با مفهوم «مسافت و راه تا مقصد، یا پایان طول زمان و معمولاً به دنبال گروه حرف اضافه «از» به کار می‌رود» (مشکوٰۃ‌الدینی، ۱۳۸۴: ۱۱۹). هرگاه به معنی انتها باشد و با متمم ذکر شود، حرف اضافه است (مشکور، ۱۳۴۶: ۱۳۳ و مشکوٰۃ‌الدینی، ۱۳۷۹: ۲۰۴) و هرگاه حرکت به سوی مکانی مشخص باشد، حرف اضافه است (ماهو تیان، ۱۳۷۸: ۴۸).

* برای مسافت و فاصله

- از ری راه سمگان گرفت و تا بیابانک باخبرم که رسیده است (همان: ۱۰) و ۷ مورد دیگر.

* در معنی زمان (ابتدا و انتهاء)

- اسیری از امرای تاتار بند کردنی داده، تا نیم شب در آن کار برفت (نسوی، ۱۳۸۵: ۲۰) و ۱۹ مورد دیگر.

۳-۱-۱-۷. کاربرد حرف «را»

بیشتر دست‌نویسان زبان فارسی، حرف «را» را حرف نشانه گرفته‌اند (خانلری، ۱۳۷۰: ۷۷؛ مشکوٰۃ‌الدینی، ۱۳۷۴: ۲۱۳؛ شریعت، ۱۳۷۱: ۳۲۴ و احمدی و انوری، ۱۳۷۴: ۲۲۴). برخی هم به نقش نما بودن آن اشاره کرده‌اند (وحیدیان کامیار، ۱۳۸۱: ۱۰۸ و فرشیدورد، ۱۳۸۲: ۴۴۸). برخی «را» را حرف اضافه دانسته‌اند (خطیب‌رهبر، ۱۳۶۷: ۳۵۷ و فرشیدورد، ۱۳۷۵: ۶۴). اصولاً همه حروف و ادوات، کلمات نشانه و نقش‌نما هستند و این امر فقط به حرف «را» اختصاص ندارد (خیام‌پور، ۱۳۷۲: ۱۲۸). با نظر به نقشی که این حرف در کلام بازی می‌کند، آن را حرف مفعولی خوانده است. این حرف به عنوان حرف اضافه پسین به کار برده می‌شود که در عین حال نشانه مفعول صریح و غیرصریح هم هست؛ هرچند بیشتر حروف اضافه، پیش از متمم قرار می‌گیرند و نشان‌دهنده اسم یا گروه اسمی‌اند. در نفثة‌المصدور «را» معانی متنوعی دارد؛ از جمله:

* در معنی «برای»

- آبستان لیالی را هر لحظه... نوبنو بلایی زاییده (همان: ۲)
و ۱۲ مورد دیگر.

* نشانه مفعول

- مطایای ایام و لیالی سواد عمر را بسیر متوالی درنوردیده (همان: ۶)
و ۳۸ مورد دیگر.

* نشانه فک اضافه

- کشتی حیات را گذر بر جداول ممت متعین گشته (همان: ۱)
و ۱۱ مورد دیگر.

* برای تعلیل

- دوزبانست، سفارت ارباب وفاق را نشاید (نسوی، ۱۳۸۵: ۳)
و ۵ مورد دیگر.

* توضیحی

- جان بجان آمده را که، اعباء محنت گرانبار کرده است... (همان: ۵)
و ۹ مورد دیگر.

* در معنی «به»

- نجم‌الدین احمد را از آنجا اجازت عود داده شد (همان: ۹)
و ۸ مورد دیگر.

* استعانت

- اتفاق خیر ر شبانه اسبی نیکو خریده بودم (همان: ۲۱)
و ۱ مورد دیگر.

* اختصاص

- لیک ناکسان را بخاصه قانونیست (همان: ۸۵)
و ۱ مورد دیگر.

* در معنی «در برابر»

- روباه خداع را بر شیران مصاع... فرمانروایی [داده] (همان: ۳۷)
و ۱ مورد دیگر.

۳-۱-۱-۸. کاربرد حرف «با»

حرف اضافه «با» دارای چند معنی و موارد استعمال دارد. از جمله موارد زیر:

* در معنی «مصاحبت، همراهی، نزدیکی»

- خناجر با خناجر الف گرفته (همان: ۲)
و ۱ مورد دیگر.

* در معنی مقابله

- هادم لذات و مخیب آمال، خروج لشگر تاتار... که با وجود ایشان تمنی آسایش، آنجا
که عقل است، عقل نیست (نسوی، ۱۳۸۵: ۱۲)
و ۲ مورد دیگر.

* در معنی «به»

- غصه إخوان نامصادق و أصدقاء مصادق اگر با گور بری درنگنجی (همان: ۶)
و ۷ مورد دیگر.

* در معنی «به سوی»

- چون از الموت... با قزوین اتفاق معاودت افتاد... (همان: ۹)
و ۱ مورد دیگر.

* در معنی «نزد، پیش»

- بدان شهر... نه مقیم را همسایه‌ای، که با سرگذشت حوادث ایام گوید (همان: ۲۶)
و ۲ مورد دیگر.

۳-۱-۱-۹. کاربرد حرف اضافه «بی»

اگر در معنی «بدون» باشد، حرف اضافه است و با کلمه بعد از خودش روی هم رفته به منزله صفت استعمال می‌شود. «برای نفی و سلب به کار می‌رود» (انوری و گیوی، ۱۳۶۸: ۲۱۳). بیشتر به صورت پیشوند نفی و سلب به کار می‌رود و صفت یا قید مرکب می‌سازد (انوری و گیوی، ۱۳۷۴: ۲۶۴).

* در معنی «بدون»

- چون هنوز سعادت ریزه‌ای که بپر و بال آن می‌پریدم، نه چنین که هست بیجان بود (همان: ۱۱)
و ۱۱ مورد دیگر.

۳-۱-۱-۱۰. کاربرد حرف اضافه «جز»

برای بیان مفهوم «استثنا» و «حصر و یگانگی» در معنی «غیر»، «الّا» و «مگر» به کار می‌رود.
- از قلم که چون بر سیاه نشیند سپید عمل کند و بر سپید، سیاه جز نفاق چه کار آید (نسوی، ۱۳۸۵: ۳)
و ۱۵ مورد دیگر.

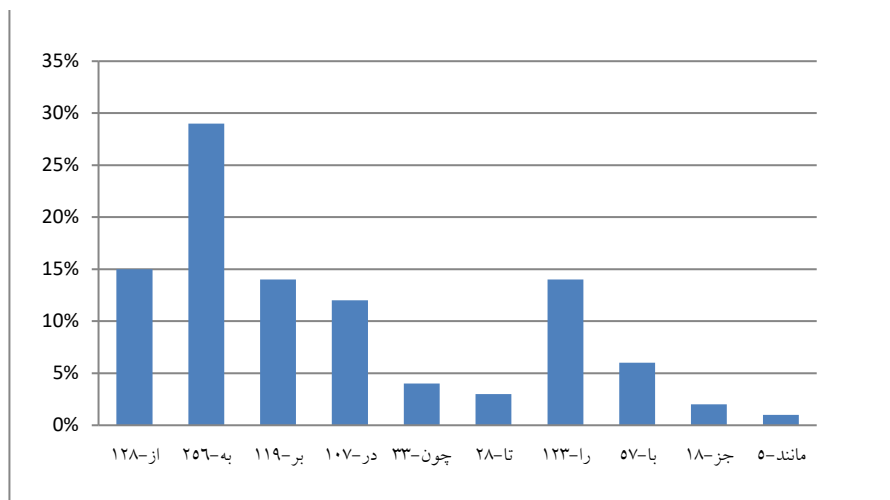
۳-۱-۱-۱۱. کاربرد حرف اضافه «مانند»

هرگاه قبل از اسمی بیاید و کسره داشته باشد و معنی آن «چون، مثل و شبیه» باشد، حرف اضافه است؛ این در حالی است که خانلری «مانند» را شبه حرف اضافه می‌داند (خانلری، ۱۳۵۵: ۴۵۳).

- تن در تکالیف دهر غدار مانند چشم خوبان ناتوان (همان: ۷)
و ۴ مورد دیگر.

در نمودار (۱) بسامد و درصد حروف اضافه ساده به کار برده شده در نفته‌المصدر نمایش داده شده است.

نمودار ۱. حروف اضافه ساده

با توجه به نمودار (۱)، حروف اضافه ساده بیشترین کاربرد را در نفته‌المصدر داشته‌اند. در کتاب‌های دستور، پرکاربردترین حروف اضافه «از، در، تا، با» بوده است؛ این در حالی است که در پژوهش حاضر، حرف اضافه «به» از سایر حروف اضافه ساده بیشتر بوده و فراوانی نسبی آن در این متن حدود ۲۹ درصد است و ۲۵۶ بار در معانی متعدد تکرار شده است. این حرف در معنی «به عنوان، منجر شدن، تعجب، ترتیب، مستحق و سزاوار» فقط یک بار در متن آمده است.

حرف «از» در معانی «شبهه و مانند، به، تفسیر، روابط دستوری چندگانه» فقط یک بار در متن تکرار شده است و تقریباً ۱۵ درصد را در بین سایر حروف به خود اختصاص داده و ۱۲۶ بار در متن تکرار شده است.

بعد از این دو حرف اضافه ساده، حرف «را» از بسامد بالایی برخوردار است و ۱۲۳ بار تکرار شده و ۱۴ درصد را به خود اختصاص داده است. با توجه به اینکه حرف «را» بیشتر به عنوان حرف نشانه به کار می‌رفته، اما در این متن با ۹ معانی متفاوت به کار رفته است.

حرف «مانند» در متن نفثة المصدور کمترین بسامد را دارا بوده و فقط ۵ بار تکرار شده و حدود ۱ درصد را به خود اختصاص داده است.

حرف «تا» با دو کاربرد ۱- مسافت و ۲- زمان به عنوان حرف اضافه ساده محسوب می‌شود و با این دو کاربرد، ۲۸ بار و حدود ۳ درصد را به خود اختصاص داده است.

حروف اضافه ساده‌ای که فقط با یک کاربرد به عنوان حرف اضافه در نفثة المصدور ذکر شده‌اند، عبارتند از: «چون، بی، جز، مانند».

حروف مشترک بین حروف اضافه و ربط در این پژوهش «چون و تا» است. حروف اضافه و ربط با هم وجوه اشتراک و افتراق‌هایی دارند؛ وجه اشتراکشان آن است که هر دو برای رابطه کلمات به کار می‌روند و افتراقشان در آن است که حرف ربط رابطه برابری در بین کلمات برقرار می‌کند، اما حرف اضافه رابطه وابستگی ایجاد خواهد کرد.

۳-۱-۲. حروف اضافه مرکب
علاوه بر حروف اضافه ساده، حروف اضافه مرکب نیز به صورت‌های خاص به کار می‌رود. «حروف اضافه مرکب برحسب واژه‌های سازنده آن در دو دسته قرار می‌گیرد؛ دسته اول حرف اضافه + حرف اضافه: مثل از پیش یا پیش از، دسته دوم حرف اضافه + پایه واژه، مثل، برحسب، از جهت» (مشکوة الدینی، ۱۳۸۴: ۱۲۲). بیشتر حروف اضافه مرکب دارای یک عنصر پایه (معمولاً یک اسم) هستند که پس از آن نشانه اضافه و احتمالاً پیش از آن یک حرف اضافه بسیط آمده است (لازار، ۱۳۸۴: ۱۰۰).

۳-۱-۲-۱. کاربردهای حرف اضافه مرکب «بر»

* حرف اضافه مرکب «بر آن جمله»

- چون حال بر آن جمله دیدم، خون حمیت در رگ طبیعت بجوش آمد (نسوی، ۱۳۸۵: ۱۶)

و ۲ مورد دیگر.

❖ حرف اضافهٔ مرکب «بر سبیل»

در برخی موارد معنی حروف اضافهٔ یک زبان از راه ترجمه به زبانی دیگر نفوذ می‌کند و این امر مورد استعمال و معنی‌هایی به وجود می‌آورد که قبلاً در زبان دوم (مقصد) نبوده است، طبق این قاعده به کار رفتن بسیاری از حروف اضافه در جمله‌های فارسی مقتبس از عربی است؛ مثلاً «برسبیل ترجمهٔ علی سبیل است» (ر. ک: فرشیدورد، ۱۳۸۲: ۴۵۷).

- جهت احتیاط بر سبیل یزک، چهار هزار سوار..... روانه گردانید (همان: ۳۷) و ۷ مورد دیگر.

❖ حرف اضافهٔ مرکب «بر مثال»

- تو بر مثال ناهلان شب در شراب مشتعل و روز در خمار (همان: ۲۴) و ۳ مورد دیگر.

❖ حرف اضافهٔ مرکب «بر وفق»

- کرهٔ تند فلک را هیچ رایض بر وفق مرام رام نکرده است (همان: ۴۹) و ۱ مورد دیگر.

❖ حرف اضافهٔ مرکب «بر حسب»

- کارهایی که از حضرت بصدد اتمام آن بودم بر حسب ارادت تمشیت یافت (نسوی، ۱۳۸۵: ۹).

❖ حرف اضافهٔ مرکب «بر عادت»

- ستاره بر عادت مصیبت رسیدگان بر خاکستر نشسته است (همان: ۴۸).

❖ حرف اضافهٔ مرکب «بر سنت»

- نصارای برد بر سنت حواریان گازی می‌کردند (همان: ۱۰).

❖ حرف اضافهٔ مرکب «بر عقب»

- معماران تاتار که بر عقب رسیدند، تتمهٔ عمارت، واجب داشتند (همان: ۱۰۲).

۳-۱-۲-۲. کاربردهای حرف اضافه مرکب «از بهر»

برخی حروف اضافه مربوط به فارسی کهن و یا سبک ادبی است و به همین سبب تنها در نوشته‌های گذشته و یا شعر و سبک ادبی کنونی مشاهده می‌شود. (مشکوٰۃ‌الدینی، ۱۳۸۴: ۱۲۱)؛ مثل «از بهر». این در حالی است که خانلری معتقد است که «از بهر» شبه حرف اضافه است (خانلری، ۱۳۵۵: ۱۸).

دیگران در ناز خفته شه ز بهر دین حق از نمد زین و ز زین بالین و بستری یافته
(همان: ۱۹)

۳-۱-۲-۳. کاربردهای حرف اضافه مرکب «بعد از»

- بعد از آن معلوم نیست... که حال او بچه رسیده است (همان: ۱۰)
و ۵ مورد دیگر.

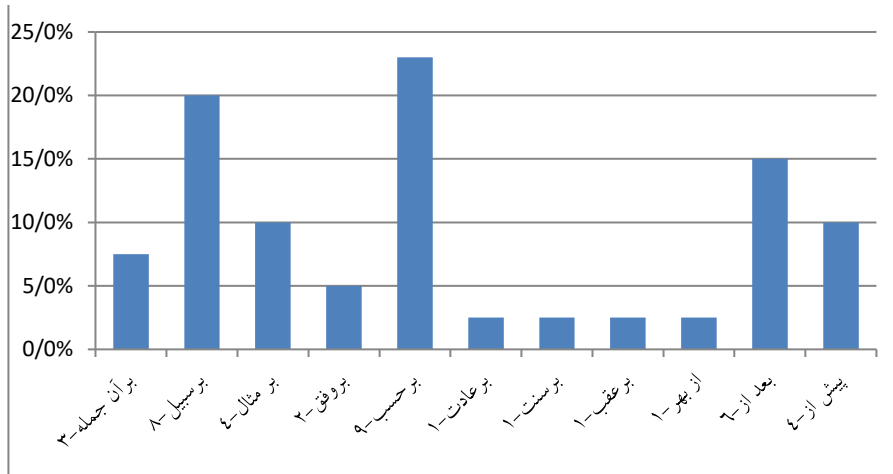
۳-۱-۲-۴. کاربردهای حرف اضافه مرکب «پیش از»

- تا پیش از وقوع واقعه... برسم (همان: ۳۶)
و ۳ مورد دیگر.

در نمودار (۲) بسامد و درصد حروف اضافه مرکب به کار برده شده در نفثة‌المصدور
نمایش داده شده است.

براساس نمودار (۲)، حروف اضافه مرکب در این متن از کمترین بسامد برخوردار
هستند، حرف «بر حسب» ۹ بار تکرار شده و فراوانی نسبی آن حدود ۲۲ درصد است،
سپس حرف «بر سبیل» است که ۸ بار تکرار شده و ۲۰ درصد را دارا است. حروف «بر
عقب، از بهر، بر سنت، بر عادت» فقط ۱ بار ذکر شده‌اند و ۲/۵ درصد را به خود اختصاص
داده‌اند. هرچند حروف اضافه مرکب، نسبت به حروف ساده از تنوع بیشتری برخوردارند
و به مرور بر تعداد آن‌ها افزوده می‌شود، اما در این متن این تنوع چندان چشمگیر نیست.

نمودار ۲. حروف اضافه مرکب

۲-۳. حروف ربط

حرف‌های ربط کلمه‌هایی هستند که دو کلمه یا دو جمله را به هم ربط می‌دهند (گیوی و انوری، ۱۳۶۸: ۲۱۳). حروف ربط دو دسته‌اند: ۱- حروف ربط ساده و ۲- حروف ربط مرکب.

۱-۲-۳. حرف ربط ساده

۱-۱-۲-۳. کاربردهای حرف «که»

حرف ربط «که» در معانی زیر به کار می‌رود:

* در معنی «تفسیر، شرح و توضیح»

- در این مدت که تلاطم امواج فتنه کار جهان برهم شورانیده است... (نسوی، ۱۳۸۵: ۱)
 بار آورد (همان: ۱)
 و ۲۲۶ مورد دیگر.

* در معنی «نتیجه»

- طوفان بلا چنان بالا گرفته که کشتی حیات را گذر بر جداول ممت متعین گشته (همان: ۱).

❖ در معنی «حال»

- ... بخت افتان و خیزان ... سهمی از اقسام آرزو نصیب دل نگردانید که هزار تیر مصائب
بجگر نرسانید (همان: ۴)
و ۳ مورد دیگر.

❖ در معنی «بلکه»

- باز عقل، کدام عقل؟! که او نیز از سرکوب حوادث حیران مانده است (همان: ۵)
و ۲ مورد دیگر.

❖ در معنی «زیرا که»

- از ارتفاع خرمن سپهر برخوردار می‌جوی، که ناپایدار است (همان: ۴۹)
و ۵ مورد دیگر.

❖ در معنی «تعلیل»

- در اختلاف روایات تأملی فرمایید که محل نظر است (همان: ۳۹)
و ۶ مورد دیگر.

❖ در هنگام نفرین

- لیکن با آبشخوری که خاکش بر سر، با همه ناخوشی، بآمد بمانده بود (نسوی، ۱۳۸۵: ۶۵)
و ۱ مورد دیگر.

❖ برای تنبیه

- دریاب که آتش جوانی آب است... (همان: ۶)
و ۱ مورد دیگر.

❖ به معنی «از»

- در کوی تو مرده به که از روی تو دور (همان: ۳۴)
و ۱ مورد دیگر.

۳-۲-۱-۲. شبه حرف‌های ربط از ترکیب «که» با کلمات دیگر

* «از آنگاه باز که» برای مقارنت زمانی

- از آنگاه باز که فتنه از خواب سربرداشته، هزاران سر، برداشته (همان: ۱) و ۲ مورد دیگر.

* «بازین همه که» برای مقارنت زمانی

- بازین همه که از غایت احتراز رعایت ایجاز کردم (همان: ۱۱۰) و ۱ مورد دیگر.

* «بر آن جمله که» برای مقارنت زمانی

- بر آن جمله که واقع شد جهت دفع مضرت را..... سر بطاعت تاتار درآورند (همان: ۶۴).

۳-۲-۱-۳. حرف ربط «واو»

«واو» رایج‌ترین نوع حرف ربط است که برای همپایه کردن جملات به کار می‌رود. برخی از کاربرد آن عبارتند از:

* عطف

- تا هزار شربت ناخوش مذاق در پی نداد و سهمی از اقسام آرزو نصیب دل نگردانید... (نسوی، ۱۳۸۵: ۴) و بیش از ۳۰۰ بار دیگر «واو» تکرار شده است.

* حال

- سر تراشیده و سر سیاه می‌کند (همان: ۴) و ۲۲ مورد دیگر.

* استیناف

- و سخط آفریدگار..... دمار از آن رباع و دیار برآورده (همان: ۲۵) و ۸ مورد دیگر.

* تخمین

- چهار سال و چیز است که دیده بر راه مانده است (همان: ۱۰).

۳-۲-۱-۴. حرف ربط «چون»

چون وقتی حرف ربط است که در موارد زیر به کار رود:

* در معنی «وقتی که، همین که»

- بار سالار ایام چون بار حوادث درهم بسته تیغ بسرباری درنهاده (همان: ۱)
و ۲۱ مورد دیگر.

* در معنی «زیرا»

- چون هنوز سعادت ریزه‌ای که پیر و بال آن می‌پریدم نه چنان بی‌جان بود (همان: ۱۱)
و ۲۲ مورد دیگر.

* در معنی «شرط، اگر»

- جریده‌ای که چون مطالعه کردی، در او جز..... نیافتی (۸۱)
و ۳ مورد دیگر.

۳-۲-۱-۵. حرف ربط «تا»

این حرف بین حرف اضافه و ربط مشترک است و از طریق معانی و کاربرد آن به اضافه یا ربط بودنش پی می‌بریم.

* در معنی «زمان»

- تا این دو روی تیز زبان در میان شد آمد گرفته، سلامت پای بر کران نهاده (نسوی،
۱۳۸۵: ۱)
و ۱۹ مورد دیگر.

* در معنی «شرط»

- طالب علم‌یست سودا بر سر زده تا تن دو نیم نکند ذو فنون نشود (همان: ۳)

و ۱ مورد دیگر.

* در معنی «سببیت»

- پدر تا ندانند کیست خود را ابوالجمال نویسد (همان: ۷۶)
و ۱۰ مورد دیگر.

* در معنی «که»

- در تعجبم، تا این دل ضعیف چندین سال این همه غصه چگونه خورد (همان: ۶)
و ۸ مورد دیگر.

* در معنی «همین که»

- تا مجنون نحوی بدست او افتاد.... (همان: ۱۴)
و ۷ مورد دیگر.

۳-۲-۱-۶. حرف ربط «چه»

وقتی حرف ربط است که دو جمله را به هم پیوند دهد یا قسمتی از جمله را به قسمتی دیگر بپیوندد.

* در معنی «زیرا» برای تعلیل

- دم فرو خور و لب مگشای چه مهربانی نیست که دل پردازی را شاید (نسوی، ۱۳۸۵: ۵)
و ۸ مورد دیگر.

۳-۲-۱-۷. حرف ربط «لیکن» و صورت‌های دیگر آن «لیک، لکن»

برای عطف در سیاق فارسی و برای استدراک است و مترادف «اما» به کار می‌رود (خطیب رهبر، ۱۳۷۲: ۳۴۹).

- [پادشاه] مساورت را بر مصابرت اختیار کرد.... لکن چه سود؟! (همان: ۳۷)

و ۷ مورد دیگر.

۳-۲-۱-۸. حرف ربط «اگر»

امری را موکول یا وابسته و مشروط به امر دیگر می کند.

* برای شرط به کار می رود

- اگر سعادتِ اسلام را مدخر است «لایستوی..... و اگر کار نوعی دیگر است... (همان: ۳۵)

* در معنی «در صورتی که»

ماه در این حادثه مشکل اگر رخ بخون خراشیده، بحقست (همان: ۴۸) و ۲ مورد دیگر.

۳-۲-۱-۹. حرف ربط «پس»

وقتی حرف ربط است که به معنی «از این رو»، «در نتیجه» و «بنابراین» باشد (گیوی و انوری، ۱۳۶۸: ۲۱۶) و در رابطه دستوری قید و به مفهوم «پشت جایی» اشاره می کند (مشکوٰۃ الدینی، ۱۳۸۴: ۱۱۸). علاوه بر این، حرف ربط «پس» در معنی «بعد از» هم به کار رفته است.

* در معنی «بعد از»

پیشنهاد فکرت پس از مشاهده آن حال فراموش شد (نسوی، ۱۳۸۵: ۱۶) و ۲ مورد دیگر.

* در معنی «بنابراین»

- ارض با طول و عرض [را] برایشان، چون چشم و حوصله ایشان تنگ کرد، پس، بسوء تدبیر، سه طلاقه و چهار تکبیر بر ممالک زد (همان: ۳۰) و ۲ مورد دیگر.

۳-۲-۱-۱۰. حرف ربط «هم»

* برای عطف است در اثبات

- پخته خواری چند که هم از این نمک کلاه کرده بودند و هم بر این راه چاه، از این دقیقه غافل گشتند (همان: ۲۲).

✱ برای تسویه

- هم کار زدست رفته، هم دست ز کار (همان: ۵۲).

✱ حذف «هم» به قرینه

- هم از ناآمد کار و [..هم از..] بدآمد روزگار،... جمال علی عراقی پیش از من بنده آنجا رسیده بود (همان: ۷۵).

۳-۲-۱-۱۱. حرف ربط «یا»

برای مساوی قرار دادن دو یا چند امر با هم، حرف ربط «یا» به کار می‌رود. مانند:
- سحاب که لواقع لواقع، آن را بسوابق در رساند، یا [مانند] سیلاب که تواتر امداد صواعق، آن را از شواحق سوی هامون راند (همان: ۳۲).

✱ مترادف «واو» عطف

- ... نه چنان آتش پای و مولع گردانیده بود که نصیحت دلپذیر می‌آمد، یا موعظه در سمع جایگیر می‌شد (نسوی، ۱۳۸۵: ۷۲).

۳-۲-۱-۱۲. حرف ربط «نیز»

✱ معنی «هم» می‌دهد

- او نیز از سرکوب حوادث حیران مانده است (همان: ۵).

✱ آمدن «واو» با «نیز» بی فاصله یا با فاصله

- و نیز تا از خانه دور افتاده‌ام.... به بلای دوستان مبتلی شد (همان: ۷۲)
و ۱ مورد دیگر.

۳-۲-۱-۱۳. حرف ربط «اما»

معنی «اما» نزدیک به «ولی» است.

- اما چکنم که ایام مصابرت در درازگویی از روز محشر زاده (همان: ۶)
و ۱ مورد دیگر.

علاوه بر آنکه «اما» معنی «ولی» می‌دهد در عین حال دو جمله را به هم عطف می‌کند، اما جمله دوم را از حکم نخستین جدا می‌کند.

- بگوش آن گوش آگندگان فرو می‌خواندم، که: بیدار باشید... اما بخت خفته، خواب خرگوش بر آن غافلان نه چنان غالب گردانیده بود، که به انداز بیدار شوند (همان: ۳۹).

۳-۲-۱-۱۴. حرف ربط «باز»

اگر حرف ربط عطفی باشد، معنی «نیز، دوباره و دیگر باره» می‌دهد. (همايونفرخ، ۱۳۳۷: ۷۶۳).

- باز عقل، کدام عقل؟! (همان: ۵)
و ۱ مورد دیگر.

۳-۲-۱-۱۵. حرف ربط «وَأَلَّا»

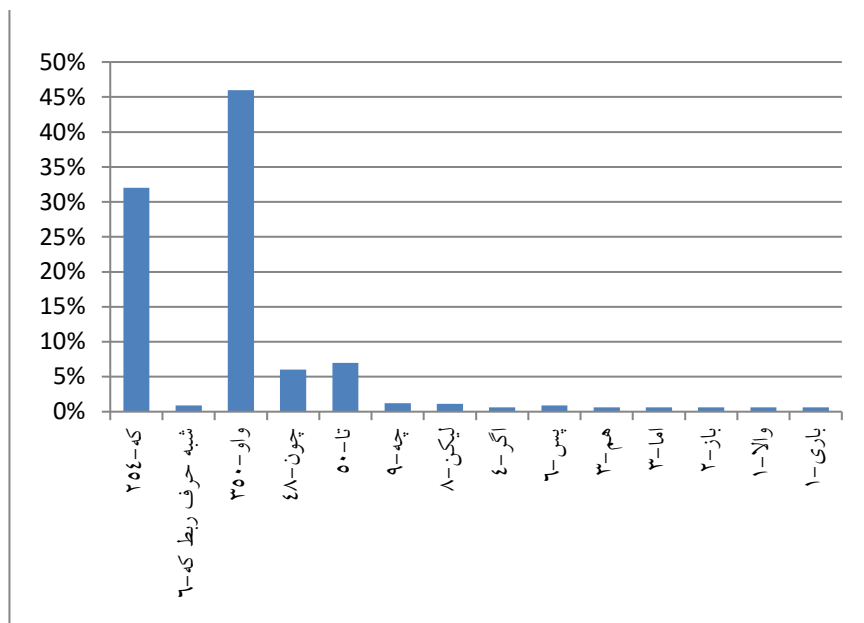
برخی از حرف‌های وابستگی ساده با حرف پیون (ربط) و گاه با پیشوند فعل و گاه با قید، مشترک است و بر حسب نقشی که در جمله برعهده دارد گاه حرف پیوند به شمار می‌رود و گاه حرف اضافه... (خانلری، ۱۳۵۵: ۱۰) «وَأَلَّا» هم از این امر مستثنا نیست.
- قالب مسکین که مسکن روح ناز نیست... در حوصله ضباع و کشاکش سباع باید بود، صعب می‌شمرد [م]، وَالْأَفْمَنْ لَمْ يَمُتْ بِالسَّيْفِ، مَاتَ بَغَيْرِهِ (نسوی، ۱۳۸۵: ۵۴).

۳-۲-۱-۱۶. حرف ربط «باری»

«باری»، حرف ربط ساده است که در معنی «مختصر کردن سخن» به کار می‌رود.
- از غم چو گزیر نیست باری غم تو (همان: ۲۴).

در نمودار (۳) بسامد و درصد حروف ربط ساده به کار برده شده در نفثة المصدور نمایش داده شده است.

نمودار ۳. حروف ربط ساده

براساس نمودار (۳)، حروف ربط ساده مانند حروف اضافه ساده در این اثر دارای کاربردهای متعدد و متنوعی است. حرف «واو» در بین کل حروف بیشترین بسامد و درصد را شامل می‌شود و ۳۵۰ بار تکرار شده و حدود ۴۷ درصد را به خود اختصاص داده است. شبه حرف ربط «که» در نفثه‌المصدور از کمترین فراوانی نسبی برخوردار است حدود ۰/۵ درصد را دارا شده است. سایر حروف «برای، والا، باز، اما، هم، پس، اگر، لیکن، چه» کمترین بسامد را در نفثه‌المصدور دارند.

۳-۲-۲. حروف ربط مرکب

حرف ربط مرکب، مجموعه‌ای از دو یا چند کلمه است که معمولاً یکی از آنها حرف ربط یا حرف اضافه ساده است و اغلب علاوه بر اینکه کار حرف ربط ساده را انجام می‌دهند، نقش قیدی هم دارند. به عبارت دیگر، بسیاری از حرف‌های ربط مرکب هم کار حرف ربط ساده را می‌کنند و هم کار قید را (گیوی و انوری، ۱۳۶۸: ۲۱۶).

۳-۲-۲-۱. حرف ربط مرکب «اگرچه»

معنی «اگرچه» مساوی است با «با اینها، با وجود این، بر فرض آنکه، هر چند که، درست است که، حتی آنکه» در عبارت‌های زیر در معنی «هر چند که» به کار رفته است.
- آبهستان لیالی را هر لحظه (ع) اگرچه حال معین شدست جبلی را، نوبنو بلایی زاییده (نسوی، ۱۳۸۵: ۲)
و ۱۵ مورد دیگر.

۳-۲-۲-۲. حرف ربط مرکب «هرچند»

حرف «هر چند» معنی «هر قدر» می‌دهد و به جای «اگر چند، اگر چه» هم استعمال می‌شود.
- کار امروز به فردا می‌فکن، هر چند امروز را فرداست (همان: ۷)
و ۱۱ مورد دیگر.

۳-۲-۲-۳. حرف ربط مرکب «بلکه»

معنی و مفهوم این حرف برای برگردانیدن تصور و خیال است از یک چیز به چیز دیگر حکم می‌کند و با اضراب حکم قوی‌تر می‌دهد. به عبارت دیگر، «دو جمله را به همدیگر ربط می‌دهد، اما جمله دوم را از حکم نخستین جدا می‌سازد» (سلطانی‌گرد، ۱۳۶۸: ۱۹۵).
- هوشیاری من بنده، استغفرالله، بلکه عون و نگهداری باری..... حامی و حارس شد (نسوی، ۱۳۸۵: ۱۳)
و ۴ مورد دیگر.

۳-۲-۲-۴. حرف ربط مرکب «از آنکه»

برای «تعلیل» به کار می‌رود:

- غافل از آنکه بفضل ریزه مجرد پای بر فرق فرقدان نتوان نهاد (همان: ۱۵)
و ۶ مورد دیگر.

۳-۲-۲-۵. حرف ربط مرکب «چنانکه»

برای شرط به کار می‌رود:

- دو سه چهار پای چنانکه از دست برخیزد، به دست آریم (همان: ۱۰۰)
و ۳ مورد دیگر.

۳-۲-۲-۶. حرف ربط مرکب «بازین همه»

برای تعلیل به کار می‌رود:

- بازین همه که قالب نیم خسته از کشتی امل بر لوحی شکسته مانده است.... صلت رحم
بکلی مدروس شده (همان: ۲).

۳-۲-۲-۷. حرف ربط مرکب «با این ... که»

برای تعلیل به کار می‌رود:

- با این همه درد که در او بود نشکافت (همان: ۶).
- با این همه که خاطر از تصاریف احوال روزگار چون زلف دلبران نشکافت (همان: ۷).

۳-۲-۲-۸. حرف ربط مرکب «از آن روز باز»

برای زمان به کار می‌رود:

- قواعد پادشاهی از آن روز باز واهی و منهدم شد (نسوی، ۱۳۸۵: ۸۱)
و ۳ مورد دیگر.

۳-۲-۲-۹. حرف ربط مرکب «آنگاه که»

برای مقارنت زمانی به کار می‌رود:

- تا آنگاه که مخایل ادبارِ احوال گنجه لایح گشت (همان: ۲۳).

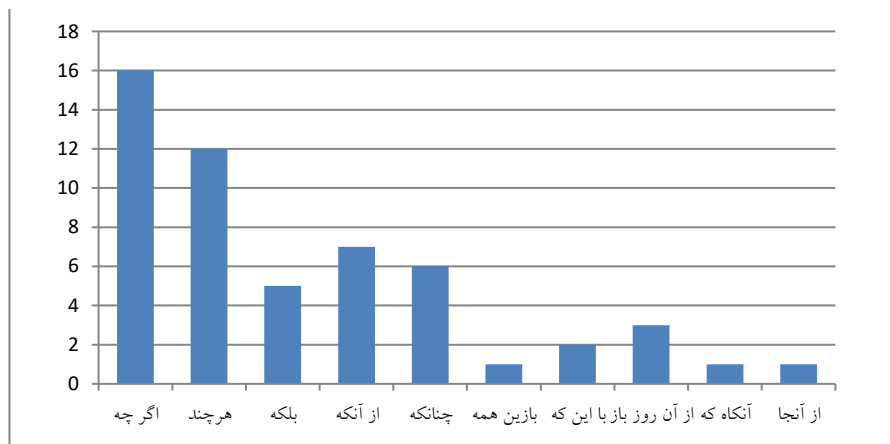
۳-۲-۲-۱۰. حرف ربط مرکب «از آنجا»

برای مبدأ و مکان به کار می‌رود:

– از آنجا تا موغان پنج شش منزل است (همان: ۱۷).

در نمودار (۴) بسامد و درصد حروف ربط مرکب به کار برده شده در نفثةالمصدر نمایش داده شده است. همچنین در نمودار (۵) کل حروف ربط و اضافه ارائه و مقایسه شده است.

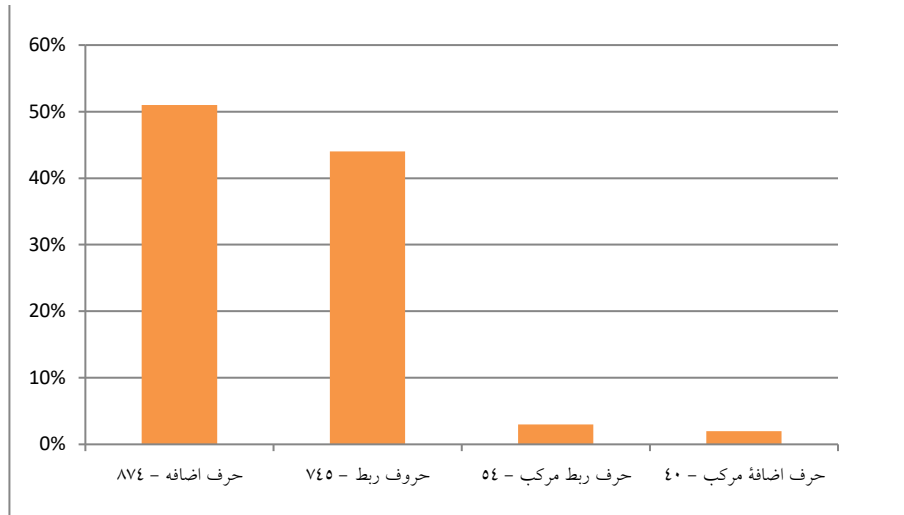
نمودار ۴. حروف ربط مرکب

براساس نمودار (۴)، حرف ربط مرکب «اگرچه» ۱۶ بار تکرار شده و درصد فراوانی آن حدود ۳۰ است. بسامد حروف «بازین همه، از آنجا، آنگاه که» از سایر حروف ربط مرکب کمتر است و هر کدام فقط یک بار ذکر شده و ۲ درصد را به خود اختصاص داده‌اند.

در نمودار (۵) در بین کل حروفی که در این متن به کار رفته است؛ حروف اضافه ساده ۸۷۴ بار تکرار شده و حدود ۵۱ درصد را شامل شده‌اند. همچنین حروف ربط ساده ۷۴۵ بار و ۴۴ درصد را به خود اختصاص داده‌اند. حروف اضافه مرکب و ربط نسبت به سایر حروف از فراوانی نسبی کمتری برخوردارند و به ترتیب ۳ و ۲ درصد را به خود اختصاص داده‌اند.

نمودار ۵. کل حروف اضافه و ربط

بحث و نتیجه‌گیری

حروف ربط و اضافه باهم وجوه افتراق و اشتراک‌هایی دارند؛ وجه اشتراکشان در این است که هر دو برای رابطه کلمات به کار می‌روند و تفاوت آن‌ها در این است که رابطه‌ای که حرف ربط بین کلمات برقرار می‌کند، رابطه برابری است در حالی که رابطه‌ای که به وسیله حرف اضافه ایجاد می‌شود به صورت وابستگی است. بنابراین، با تأمل و بررسی در کتاب نفثة‌المصدور و آنچه در متن مقاله مطرح شد به این صورت است که حروف اضافه‌ای که در نفثة‌المصدور به کار رفته است، عبارتند از: «از، ب، بر، در، تا، چون، را، با، جز و مانند» همان حروف اضافه‌ای که امروز هم رایج هستند. این در حالی است که در این کتاب با معانی بیشتری مطرح شده‌اند که در متن مقاله جزئیات آن ذکر شده است.

در نفثة‌المصدور بسامد حرف اضافه «به» از سایر حروف اضافه بیشتر است و ۲۵۶ بار تکرار شده که تقریباً ۲۹ درصد است. بسامد حرف اضافه «مانند» از بقیه حروف کمتر است و ۵ بار تکرار شده است که حدود ۱ درصد را تشکیل می‌دهد. بسامد حروف اضافه مرکب از بقیه حروف کمتر است و فقط حرف «برسبیل» ۸ بار تکرار شده است و تقریباً ۲۰ درصد درصد را تشکیل می‌دهد. بسامد حروف اضافه مرکب «بر عادت، بر سنت، بر عقب، از بهر» بسیار کمتر است و هر کدام یک بار ذکر شده است و حدود ۲/۵ درصد را تشکیل می‌دهد.

حروف ربط مانند حروف اضافه در این کتاب دارای کاربردهای متعددی است و عبارتند از: «که، واو، چون، تا، چه، لیکن، اگر، پس، هم، اما، باز، والا، باری» بین حروف ربط حرف «واو» از بسامد بالایی برخوردار است و بیش از ۳۵۰ بار تکرار شده است؛ یعنی ۴۷ درصد حروف این کتاب را تشکیل می‌دهد. کمترین بسامد شامل حروف ربط «باری» و «والا» بوده که هر کدام یک بار ذکر شده و حدود ۱ درصد است. حروف ربط مرکب هم در نفثه‌المصدور آمده است و حرف «اگرچه» ۱۶ بار تکرار شده که تقریباً ۳۰ درصد است. با این حال، بسامد حروف «بازین همه، آنگاه که، از آنجا» از بقیه حروف ربط کمتر است؛ یعنی هر کدام یک بار ذکر شده است و حدود ۲ درصد را تشکیل می‌دهد. گروه‌های گسسته حروف اضافه (حرف اضافه دوگانه) که از دو حرف اضافه یکی در اول اسم و یکی بعد از آن به وجود می‌آید در این کتاب یا نیست و یا نادر است حال آنکه این گونه ترکیبات در قرن هفتم به کار رفته است. در کل درصد حروفی که نفثه‌المصدور را تشکیل می‌دهند؛ عبارتند از: ۵۱ درصد حرف اضافه، ۴۴ درصد حرف ربط، ۳ درصد حرف اضافه مرکب و ۲ درصد هم حرف اضافه ربط.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Nahideh Zarei

<http://orcid.org/0000-0001-6817-9674>

Mohammad Khazanedharloo

<http://orcid.org/0000-0002-3456-9313>

منابع

- احمدی گیوی، حسن و انوری، حسن. (۱۳۶۸). *دستور زبان فارسی ۱*. تهران: انتشارات فاطمی.
- ارژنگ، غلامرضا. (۱۳۷۴). *دستور زبان فارسی امروز*. تهران: نشر قطره.
- انوری، حسن و احمدی گیوی، حسن. (۱۳۷۴). *دستور زبان فارسی ۲*. تهران: انتشارات فاطمی.
- بهار، محمد تقی. (۱۳۷۳). *سبک‌شناسی*. جلد سوم. چاپ هفتم. تهران: انتشارات سپهر.
- خانلری، پرویز. (۱۳۵۵). *دستور زبان فارسی*. چاپ چهارم. تهران: نشر بنیاد فرهنگ ایران.
- خطیب رهبر، خلیل. (۱۳۷۲). *دستور زبان فارسی حروف اضافه و ربط*. تهران: انتشارات مهتاب.

- _____ (۱۳۶۷). *دستور زبان فارسی*. کتاب حرف اضافه و ربط مشتمل بر تعریف و تقسیم و شرح و معانی و کاربرد حروف. تهران: نشر سعدی.
- خیام‌پور، عبدالرسول. (۱۳۷۲). *دستور زبان فارسی*. تهران: انتشارات کتاب‌فروشی.
- سلطانی‌گرد فرامرزی، علی. (۱۳۶۸). *از کلمه تا کلام، دستور زبان فارسی*. تهران: انتشارات حیدری.
- شریعت، محمدجواد. (۱۳۷۱). *دستور زبان فارسی*. تهران: نشر اساطیر.
- فرشیدورد، خسرو. (۱۳۷۵). *گفتارهایی درباره دستور زبان فارسی*. چاپ اول. تهران: انتشارات امیر کبیر.
- فرشیدورد، خسرو. (۱۳۸۲). *دستور مفصل امروز بر پایه زیاتشناسی جدید*. تهران: نشر سخن.
- لازار، ژیلبر. (۱۳۸۴). *دستور زبان فارسی معاصر*. ترجمه مهستی بحرینی. تهران: نشر هرمس.
- ماهوتیان، شهرزاد. (۱۳۷۸). *دستور زبان فارسی از دیدگاه رده‌شناسی*. ترجمه مهدی سمائی. تهران: نشر مرکز
- مشکور، محمد جواد. (۱۳۴۶). *دستورنامه در صرف و نحو زبان فارسی*. چاپ نهم. تهران: انتشارات مطبوعات مشرق.
- معین، محمد. (۱۳۷۱). *فرهنگ معین*. تهران: انتشارات امیر کبیر.
- مشکوٰۃ‌الدینی، مهدی. (۱۳۸۴). *دستور زبان فارسی؛ واژگان و پیوندهای ساختی*. تهران: انتشارات سمت.
- _____ (۱۳۷۹). *دستور زبان فارسی بر پایه نظریه گشتاری*. مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی.
- نسوی، محمد بن احمد. (۱۳۸۵). *نفته‌المصدر*. تصحیح و توضیح امیر حسن یزدگردی. چاپ دوم. تهران: انتشارات توس.

Reference

- Ahmadi Givi, H., and Anvari, H. (1989). *Persian Grammar 1*. Tehran: Fatemi. [In Persian]
- Arjang, Gh. (1995). *Persian Grammar Today*. Tehran: Drop. [In Persian]
- Anwari, H., and Ahmadi Givi, H. (1995). *Persian Grammar 2*. Tehran: Fatemi. [In Persian]
- Bahar, M. T. (1994). *Stylistics. Seventh edition*. 3 volume. Tehran: Sepehr. [In Persian]
- Farshidvard, Kh. (1996). *Discourses on Persian Grammar*. 1 Edition. Tehran: Amirkabir. [In Persian]
- _____ (2007). *Today's Detailed Grammar based on modern Linguistics*. Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Khanlari, P. (1976). *Persian Grammar*. 4 Edition. Tehran: Iranian Culture Foundation. [In Persian]
- Khatib Rahbar, Kh. (1993). *Persian Grammar of Prepositions and Conjunctions*. Tehran: Mahtab. [In Persian]

- _____ (1988). *Persian Language Grammar, book of Prepositions and Conjunctions Including Definition, Division, Description, Meanings and use of Letters*. Tehran: Saadi. [In Persian]
- Khayyampur, A. (1993). *Persian Grammar*. Tehran Tehran: Bookstore. [In Persian]
- Lazarus, G. (2005). *Contemporary Persian Grammar*. translated by Mahasti Bahraini. Tehran: Hermes. [In Persian]
- Mahoutian, Sh. (1999). *Persian Grammar from a Classical Perspective*. translated by Mehdi Samaei. Tehran: Markaz. [In Persian]
- Mushkur, M. J. (1967). *Stornameh in Persian Grammar*. ninth edition. Tehran: Mashreq Press. [In Persian]
- Moein, M. (1992). *Moein Culture*. Tehran: Amirkabir Publications. [In Persian]
- Meshkooch al-Dini, M. (2005). *Persian Grammer. Vocabulary and Structural Links*. Tehran: Samat. [In Persian]
- _____ (2000). *Persian Grammar Based on Geshtari Theory*. Mashhad: Ferdowsi University. [In Persian]
- Naswi, M. ibn. A. (2006). *Nafteh al-Masdoor*. edited and explained by Amir Hassan Yazdgerdi. 2 edition. Tehran: Toos. [In Persian]
- Soltani Gerd Faramarzi, A. (1989). *From Word to Word, Persian Grammar*. Tehran: Heidari. [In Persian]
- Shariat, M. J. (1992). *Persian Grammar*. Tehran: Myths. [In Persian]

استناد به این مقاله: زرعی، ناهیده و خزانه‌دارلو، محمد. (۱۴۰۲). معانی و کاربرد حروف اضافه و ربط در نغته‌المصدر.

متن پژوهی ادبی، ۲۷ (۹۷)، ۱۲۹-۱۷۰. doi: 10.22054/LTR.2021.56035.3194

Literary Text Research is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.